

ISSN 2278-5655

नोव्हेंबर- डिसेंबर, 2025

खंड-XIV, विशेष अंक- III(b)

AMIERJ

अर्हत मल्टीडिसिप्लिनरी इंटरनॅशनल एज्युकेशन रिसर्च जर्नल

DOI Indexed Journal

SJIF Impact Factor: 8.343

2025

संपादक

प्रो. (डॉ.) पांडुरंग ईश्वरा भोसले
प्रा.संग्राम सीताराम गोसावी

ISSN-2278-4644

AMIERJ

अर्हत मल्टीडिसिप्लिनरी इंटरनॅशनल एज्युकेशन रिसर्च जर्नल्स

एक बहुविद्याशाखीय आंतरराष्ट्रीय द्वि-मासिक संदर्भित जर्नल

प्रिंट/ऑनलाइन पीअर रिव्यू जर्नल

SJIF Impact Factor: 8.343

DOI Indexed Journal

संपादक

प्रो.(डॉ.) पांडुरंग ईश्वरा भोसले

प्रा.संग्राम सीताराम गोसावी

अर्हत मल्टीडिसिप्लिनरी इंटरनॅशनल एज्युकेशन रिसर्च जर्नल्स

एक बहुविद्याशाखीय आंतरराष्ट्रीय द्वि-मासिक संदर्भित जर्नल

प्रिंट/ऑनलाइन पीअर रिव्ह्यू जर्नल

SJIF Impact Factor: 8.343

DOI Indexed Journal

ISSN-२२७८-५६५५

नोव्हेंबर- डिसेंबर, 2025

खंड-XIV, विशेष अंक- III(b)

कॉपीराइट:

© सर्व हक्क राखीव. या प्रकाशनाचा कोणताही भाग प्रकाशकाच्या पूर्व लेखी परवानगीशिवाय पुनरुत्पादित, पुनर्प्राप्ती प्रणालीमध्ये संग्रहित किंवा कोणत्याही स्वरूपात किंवा कोणत्याही प्रकारे प्रसारित केला जाऊ शकत नाही, इलेक्ट्रॉनिक, यांत्रिक, फोटोकॉपी, रेकॉर्डिंग आणि/किंवा अन्यथा.

अस्वीकरण:

जर्नलमध्ये व्यक्त केलेली सर्व मते वैयक्तिक योगदानकर्त्यांची आहेत. लेखकांनी केलेल्या विधानांसाठी किंवा व्यक्त केलेल्या मतांसाठी संपादक आणि प्रकाशक जबाबदार नाहीत.

व्यवस्थापकीय संपादक आणि प्रकाशक: प्रमिला डी.ठोकळे (८८५००६९२८१)

(ईमेल आयडी: amierj64@gmail.com)

प्रकाशन:

अर्हत प्रकाशन आणि अर्हत जर्नल्स

158, हस्तपुष्पम बिल्डिंग, बोरा बाजार सेंट,

बोराबाजार परिसर, बॅलार्ड इस्टेट, फोर्ट, मुंबई, महाराष्ट्र 400001

ईमेल आयडी: aarhatpublication@gmail.com

M-8850069281

Index

Sr. No.	Title & Author	Page No.
1	भाषांतरप्रक्रियेचे बौद्धिक विकासात योगदान डॉ. सौ. उज्वला सुनिल लांडगे	1
2	भाषांतरातील आव्हाने प्रो. डॉ. प्रभंजन चव्हाण	5
3	भाषांतरातील आव्हाने डॉ. सुमित बबन साळुंखे	12
4	भाषांतर आणि जाहिरातलेखन डॉ. अतुल नारायण चौरै	18
5	भाषांतर स्वरूप : तत्वे आणि प्रक्रिया डॉ. अयोगसिद्ध शिवाजी चेंडके	26
6	भाषांतरित कादंबऱ्यांमधील स्त्रीजीवन डॉ. अमोल सुभाष कवडे	30
7	भाषांतराचे महत्त्व डॉ. आरती विजयकुमार भोसले	35
8	अनुवादाचे महत्त्व आणि रोजगाराच्या नव्या संधी डॉ. कांचन विजय नलावडे	38
9	भाषांतरातील आव्हाने डॉ. क्रांती हरेश पैठणकर	42
10	आधुनिक कालखंडात तौलनिक साहित्याचे स्वरूप व महत्त्व डॉ. गजानन विठ्ठल भोसले	50
11	डिजिटल युगातील भाषांतराचे महत्त्व डॉ. गणेश निवृत्ती चौधरी	58
12	गुजरातीमधून मराठीत भाषांतरित झालेल्या दलित कथा प्रो. डॉ. चंद्रकांत शंकर कांबळे	62
13	भाषांतर आव्हाने, मर्यादा, अडचणी आणि त्यावरील उपाय प्रा. डॉ. सौ. जयश्री कृष्णा शहाणे	67
14	डिजिटल युगात इंग्रजी भाषांतराचा प्रभाव डॉ. दीपक गायकवाड	72
15	भाषांतर आणि अभिजात साहित्य डॉ. नूतन लोणकर - नेवसे	77
16	भाषांतर : एक कौशल्य डॉ. पुरुषोत्तम प्रल्हाद महाजन	81
17	भाषांतरातील भाषिक आव्हाने डॉ. प्राजक्ता प्रल्हादराव निकम	87
18	भाषांतराच्या दृष्टीने सुभाषिताचे महत्त्व प्रा. डॉ. बाबासाहेब पिरगोंडा नाईक	93

गुजरातीमधून मराठीत भाषांतरित झालेल्या दलित कथा

* प्रो. डॉ. चंद्रकांत शंकर कांबळे

* मराठी विभागप्रमुख, मराठी विभाग, किसन वीर महाविद्यालय वाई.

साहित्य आणि समाज यांचा घनिष्ठ संबंध असतो. साहित्य हे समाजाचा आरसा असते, त्यामुळे ते समाजापासून अलिप्त करताच येत नाही. साहित्य आणि समाज हे एकमेकांस पूरक असतात. समाजात घडणाऱ्या घडामोडींचे दर्शन साहित्यात घडताना दिसते. या संदर्भात जयंत गाडीत म्हणतात, “ प्रत्येक मनुष्य हा समाजाचे एक अंग असतो. तो चिंतक असो वा सर्जक, ज्या समाजात तो जगतो त्या समाजाविषयी त्याची काही एक जबाबदारी असते. सर्जनशील व्यक्ती ज्या समाजात जगते, त्या समाजाकडे तो पाठ फिरवू शकत नाही. माणूस समाजात राहत असतो आणि प्रत्येक माणसाचा जीवनाविषयीचा दृष्टीकोन त्याच्या आजूबाजूचा समाजच

घडवत असतो.”^१ समाजात जे परिवर्तन घडत असते, त्याचा परिणाम साहित्यावरही होताना दिसून येतो. म. गांधींच्या चळवळीचा व विचारधारेचा प्रभाव गुजराती साहित्यावर पडलेला होता. मानवकल्याण हेच साहित्याचे केंद्र असले पाहिजे, असे गांधीजींचे मत होते. गांधीजींच्या या विचारांच्या प्रभावामुळे गुजराती साहित्यिक दलितांचे वास्तववादी चित्रण करू लागले. जे विषय तुच्छ व हलक्या दर्जाचे समजले जात होते, त्यावर लेखन होऊ लागले. दलित –पीडितांना साहित्यात जागा मिळाली. अस्पृश्यता देव निर्मित नसून ती मानवनिर्मित असल्याचे भारतीय समाजक्रांतीचे जनक म. जोतिबा फुले यांनी यापूर्वीच सांगितले होते.

Copyright © 2025 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी दालितोद्धारासाठी सारे आयुष्य पणाला लावले. काळाराम मंदिर प्रवेश, महाडच्या चवदार तळ्याचा सत्याग्रह, बौद्ध धम्माचा स्वीकार इ. महत्त्वाच्या घटनांमुळे संपूर्ण देशात खळखळ निर्माण झाली. भारतीय राज्यघटनेतून दलितांना योग्य तो न्याय मिळवून देण्यासाठी अतिशय क्रांतिकारक पाऊल उचलले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या कार्याचा व तत्वज्ञानाचा सर्वत्र प्रचार व प्रसार होऊ लागला. त्यांच्या विचारांना केंद्रस्थानी

ठेवून मराठी, हिंदी, गुजराती इ. भाषांमध्ये विविध साहित्यप्रकारांमध्ये दलितांविषयी लेखन होऊ लागले. दलित पंथरच्या स्थापनेनंतर दलित साहित्याने चांगलाच वेग पकडला. मराठीनंतर गुजरातमध्येही ‘दलित पंथर’ अस्तित्वात आली व त्यानंतर दलित साहित्य मोठ्या प्रमाणात लिहिले गेले.

या ठिकाणी आपल्याला गुजरातीमधून मराठीत भाषांतरित झालेल्या काही निवडक दलित कथांचा अभ्यास अपेक्षित

आहे. गुजरातीमधील पहिली दलित कथा कोणती आहे, याविषयी बरीच मतमतांतरे आहेत; परंतु काही अभ्यासकांच्या मते प्रसिद्ध गुजराती साहित्यिक श्री. जोसेफ मॅक्वान यांच्या ‘जीवादोरी’ या कथेला प्रथम दलित कथेचा मान जातो. इ.स.१९५६ मध्ये ही कथा लिहिली गेली आणि ‘कंकावटी’ या नियतकालिकामध्ये प्रसिद्ध झाली. त्यानंतर १९५९ मध्ये श्री. बी. केशरशिवम यांची ‘राती रांयणनी रताश’ ही दुसरी कथा ‘चांदनी’ या नियतकालिकामध्ये प्रसिद्ध झाली. या कथांच्या प्रेरणा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार व मराठी दलित साहित्य आहे. या कथांमधून दलित समाजाचे जीवन व त्यांच्या रितीरिवाजाचे चित्रण येताना दिसते. ताराचंद्र खांडेकर म्हणतात, " It does not make any differences between man and man on the basis of caste, class, sex, language religion and colour. Every depressed and oppressed man is its universel Trinity of Liberty, Equality and Fraternity." ^३ दलित साहित्याचा मूळ हेतू ‘समानता’ हा आहे,

गुजरातीमधून मराठीत भाषांतरित झालेल्या काही निवडक दलित कथांची चिकित्सा करून, त्यामध्ये दलित जाणीवा, विद्रोह, नकार ही वैशिष्ट्ये कोठे कोठे आढळतात, तसेच स्वातंत्र्य, समता व बंधुता इ. मूल्यांना ही कथा प्राधान्य देते का? हे पाहणे आवश्यक आहे.

दलपत चव्हाण यांचे गुजराती दलित कथेत मोठे योगदान आहे. त्यांनी अनेक कथा लिहिल्या असून त्यातील ‘किरडू’ ही कथा लक्षणीय आहे. या कथेतील वीरा हा भंगी कुटुंबातील आहे. त्यांचा लहान मुलगा शिवा याला सर्पदंश होतो.

गावातील सर्व मंडळी गावकुसाबाहेर असणाऱ्या त्याच्या घराभोवती गोळा होतात. त्यातील एक जण त्याच्या जातीविषयी बोलताना म्हणतो, " ते तं बाबा आंदीच्या जल्माचे भोग चुकते कराचे असत्यात नायतं त्ये ओरगाणं व्हातीलच कशापाई? आसं तं चालतच राहतं बाबा, त्येंना काय गावामंदी घर कराय नाय देता येत त्यापाई. आरं हालकी जात ही गावाभाईरच बरी; म्हंजी त्येंच्या घराला काय दगाफटका झाला तरी आपल्या श्येतालाबी ढका नाय लागत" ^३ वीराच्या मुलाला सर्पदंश झाला असतानाही गावातील लोक वेगवेगळ्या विषयांवर चर्चा करतात. सर्पदंशाचे गांभीर्य कोणालाही नसते. वीराच्या मुलाचे विष उतरवण्याकरिता गोग महाराजांचा भक्त मोहन रबारी उगवतीच्या टेकडाकडे जातो. मोहन रबारी वीराच्या मुलाचे विष झटक्यात उतरवणार, अशी गावकऱ्यांची खात्री असते. मोहन रबारी घुमत घुमत वीराच्या घराच्या अंगणात येतो. वीराची बायको व तो स्वतः हात जोडून मोहनच्या पाया पडतात. आपल्या मुलाला मोहनने वाचवावे म्हणून त्याला विनंती केली जाते. वीराचा मुलगा शिवाचे शरीर काळे निळे पडते. त्याच्या तोंडातून हिरवट फेस निघू लागतो. मोहन रबारी हा गोग महाराजांचा मोठा भक्त असल्याने तो शिवाच्या अंगातील विष शोषून घेईल, अशी सर्वांची खात्री असते. दरम्यानच्या काळात मोहन रबारीची उधळलेली गाय शेणखळीत पडते. सर्व गावकरी तिकडे वळतात. वीराही पुण्याचे काम म्हणून ती गाय खड्ड्यातून बाहेर काढण्यासाठी मदत करतो. वीराच्या घरातून आक्रोश ऐकू येतो. वीराचा मुलगा शिवा मृत्युमुखी पडतो.

अंधश्रद्धेत अडकलेला वीरा आपल्या मुलासाठी औषधोपचार न करता, भक्ताकडून आपल्या मुलाचे विष

उतरले जाईल अशा भ्रामक कल्पनेत असतो. गावकरी त्याच्याकडून काम करून घेतात, परंतु त्याला कोणीही योग्य सल्ला देत नाही. त्याच्या मुलाच्या मृत्यूला त्याचे अज्ञानीपण जेवढे कारणीभूत आहे, तेवढेच गावाकरीही जबाबदार आहेत. गावाच्या कामापुढे वीराच्या मुलाच्या मृत्यूचे गावकऱ्यांना काहीही वाटत नाही. दलितांच्या जीवनाला कोणत्याही प्रकारची किंमत नसते, हे या कथेमधून दिसून येते. प्रस्तुत कथेमधून दलपत चौहाण यांनी दलितांच्या दुःखाचे केवळ घटनात्मक पद्धतीने वर्णन केलेले आहे. यामध्ये कोठेही आंबेडकरी विचार दिसून येत नाहीत.

अरविंद वेगडा यांची 'आसरा' ही कथा दलित व सवर्ण यांच्यामधील संघर्षावर प्रकाश टाकताना दिसते. प्रस्तुत कथेतील रायसंगची पत्नी जकु हिच्यावर गावातील जमीनदार मंगळूभा अत्याचार करण्याचा प्रयत्न करतो. शेताच्या बांधावरील गवत कापून आणण्यासाठी गेलेल्या जकुचा विळा व पासोडी मंगळूभा कब्जात घेतो. घाबरलेली जकु आपण सामान्य असल्याचे त्याला सांगते. त्यावर निर्लज्जपणे उत्तर देताना मंगळूभा म्हणतो, "आगं हितं कोणती रयत आणि कोणता राजा! आणि कसली मानमरजाद? आं...? आतनं तं समदे सारखेच की....!"^४ जकुची अब्रू घेण्यासाठी निघालेल्या मंगळूभावर लखमण हल्ला करतो व त्याला रक्तबंबाळ होईपर्यंत मारतो.

काही दिवसांनंतर मंगळूभा, लखमणचे घर पेटवितो. लखमणने आपले उभे पीक कापून नेले म्हणून तो त्याच्यावर खोटी तक्रार करतो. चिडलेला लखमण म्हणतो, "मंगळूभा शेवटी जात दाखवलीस तू....! अन् पोलिसात बी मान्स त्येंचीच की... मारून मारून पार हाडक मोडून काढतील ...

आणि त्यात परत आपलं हलकं रगात पाण्यासारखं...! पोलिसांच्या हाती मार खाऊन मरावं, का तं जेलमंदी सडाव. त्याच्या परिस पळाव त्ये बर... त्या मंगळूभाला एकदा अखेरचा धडा शिकवायचा आसल तं आत्ताच्या घडीला एकच रस्ता, पळावं."^५ पोलिसांना खबर मिळण्याच्या अगोदर लखमण गाव सोडून पळून जातो. लखमणभावने पळापळ करण्यापेक्षा पोलिसात हजर व्हावे व होईल ती शिक्षा भोगून परत यावे, असे जकुला वाटते. मंगळूभाबरोबर पुन्हा संघर्ष नको, अशी तिची भावना असते, परंतु शेवटी जकु व तिचा पती यांचे मतपरिवर्तन होते. अन्यायाविरुद्ध लढण्याची त्यांच्यामध्ये उर्मी निर्माण होते. येईल त्या प्रसंगाला तोंड देण्याचे ते दोघे धाडस दाखवितात. आणि धाडसाने लखमणला आपल्या घरी घेऊन ठेवून घेतात. अशा प्रकारे जकु आपली अब्रू वाचवणाऱ्या लखमणला आसरा देते व कथेचा शेवट होतो.

मोहन परमार यांची 'गावदर' ही कथा हिंदू-मुस्लिम धर्मवादावर प्रकाश टाकताना दिसते. प्रस्तुत कथेतील हुसेन अली हिंदूंच्या मंदिरात आरतीसाठी जातो. आपण मुसलमान असल्यामुळे सुरुवातीला आपल्यावर रागवणारा बुवा मंदिरात लोकांसमोर आपल्याला काहीही बोलत नाही, याचा आनंद हुसेन अलीला होतो. परंतु खाजगी भेटीत मात्र तो हुसेन अलीवर आगपाखड करतो. हुसेन अली शौचासाठी जाताना घेतलेला डबा बुवा पायाने उडवतो. हुसेन अलीला राग येतो, तो बुवाला म्हणतो, "मुझे मंदिर मे आने की इजाजत नहीं है ?.....तेरे बाप का मंदिर है भैंचो हर बार मेरेको ही ठपका देता है तू!"^६ परंतु हुसेन अलीच्या डब्याला लाथ मारल्यामुळे आपण भ्रष्ट झालो आहोत, हे समजून बुवा तळ्यावर

आंघोळीसाठी जातो. तोंडाने शिव शिव... हरी ओम म्हणत तोंडाने प्रभुनाम पुटपुटतो. केवळ आपण मुस्लिम आहे म्हणून, आपली भक्ती नाकारणाऱ्या बुवाचा हुसेन अलीला प्रचंड संताप येतो. ते मंदिराच्या कळसाकडे पाहून हात जोडतात. मन प्रसन्न करण्याचा प्रयत्न करतात. हुसेन अलीच्या मनात हिंदूंच्या मंदिराविषयी चांगली भावना असते. परंतु देवाचा भक्त समजणाऱ्या व मनात जातीभेद बाळगणाऱ्या बुवाविषयी मात्र त्याच्या मनात संताप असतो. हुसेनअली रागाने शौचाच्या डब्याने तलावातील पाणी बुवाच्या माथ्यावर ओततो व निघून जातो. देवाच्या दरबारात सर्व मनुष्यप्राणी सारखा असतो, परंतु माणूसच जातीच्या आधारावर भेद करतो ही न पटणारी गोष्ट मोहन परमार 'गावदर' या कथेमधून अधोरेखित करताना दिसतात.

'प्रसाद' ही विनोद गांधी यांची कथा विशेष उल्लेखनीय आहे. शिक्षणानंतरही जातीभेद हा माणसाच्या मनातून कसा जात नाही, हे 'प्रसाद' या कथेतून लेखकाने सांगितले आहे. आपला पती चांगल्या नोकरीला आहे. आपल्याला बंगला व नवीकोरी गाडी आहे व आपण चांगल्या कॉलनीत राहतो, त्यामुळे आपल्याला इतरांप्रमाणे मानपान मिळेल असे रमीला वाटत असते. सवर्ण असणाऱ्या रिटाबेन अवर्ण रमीला पूजेचे निमंत्रण देते. इतर स्त्रियांप्रमाणे आपल्यालाही पूजेचे निमंत्रण दिल्याने रमीला आनंदी होते. ती आपला नवरा मनोज याला म्हणते, " बघा तुम्ही म्हणत होतात ना की, काही झालं तरी या लोकांच्या मनातून भेदभाव जायचा नाही म्हणून, अगदी चूक, साफ चूक आहे ते. उच्च-नीच भेदभाव अशिक्षित लोकांमध्ये असेलही; किंवा जुन्या मागल्या पिढीच्या सवर्णांमध्ये असेल पण आजच्या काळातल्या शिकल्या

सवरल्या लोकांमध्ये काही असला भेदभाव नाही."१७ आपण सुशिक्षित असलो, श्रीमंत असलो तरी सवर्ण हे आपल्याला कमीच समजतात हे मनोज आपल्या पत्नीला सांगतो, पण त्यावर तिचा विश्वास बसत नाही. रिटाबेनच्या घरच्या पूजेच्या प्रसंगी आरतीचे ताट तिला दिले जात नाही व पूजेचा शिरा तिला एका पानातून दिला जातो. परंतु अशा प्रसंगाकडे ती सकारात्मक दृष्टीने पाहते.

रमीला जेव्हा आपल्या घरी सत्यनारायणाची पूजा करायची ठरवते, तेव्हा ती कॉलनीतील सर्व स्त्रियांना आमंत्रण देते. पूजेसाठी येऊ न शकलेल्या रिटाबेनला जेव्हा ती घरी नेण्यासाठी प्रसादाचा शिरा देते, तेव्हा दुसऱ्या दिवशी रिटाबेनच्या कंपाऊंडच्या बाहेरील दगडावर शिरा विखुरलेला असतो व कावळे त्यावर ताव मारत असतात. अवर्ण सुशिक्षित झाला व तो श्रीमंत झाला तरी सवर्ण त्याला हीनतेची वागणूक देतात, हे सत्य 'प्रसाद'या कथेतून लेखकाला सांगावयाचे आहे. काळ बदलला तरी सवर्णांच्या मनातील जातिभेद मात्र कायम असल्याचे, लेखक या कथेतून सांगताना दिसतो.

गुजरातीमधून मराठीत भाषांतर झालेल्या काही निवडक कथांचा आढावा घेतल्यानंतर काही निष्कर्ष नोंदविता येतील.

- १) गुजरातीमधील दलित कथांनी विविध विषय मांडून, दलित जीवनाच्या विविध पैलूंना स्पर्श केला आहे.
- २) दलितांवर होणारे अन्याय व अत्याचार यांची घटनात्मक मांडणी पाहावयास मिळते.
- ३) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना प्रेरणा मानणारे साहित्यिक अन्यायाविरुद्ध विद्रोह पुकारत नाहीत, त्यामुळे ती कथा अत्यंत संयत वाटताना दिसते.

- ४) विद्रोही लेखन केल्यास आपल्याला कठीण प्रसंगांना सामोरे जावे लागेल, कदाचित या भीतीने दलित लेखक नकार व विद्रोह या मूल्यांना आपल्या लेखनात स्थान देताना दिसत नाहीत,
- ५) दलित समाजामध्ये जागरूकता निर्माण करण्याचे काम गुजराती दलित कथा करताना दिसते.
- दलित कथेची अनेक वैशिष्ट्ये गुजराती कथांमध्ये दिसून येत नसली, तरी दलित साहित्य विकसित करण्याचे काम मात्र तिने केले आहे.

संदर्भ सूची :

- १) गाडीत जयंत, 'नवलकथा वास्तव अने वास्तववाद' गुर्जर प्रकाशन, अहमदाबाद, पृ. ३८
- २) 'लोकराज्य': खंड ३६, क्र. २३, एप्रिल १९८१, पृ. ४१
- ३) मंगलम् हरीश (संपा.) अनु. जोशी अरुणा, 'गुजराती दलित कथा', दिलीपराज प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती २००८, पृ. १०
- ४) तत्रैव, पृ. ९८
- ५) तत्रैव, पृ. १००
- ६) तत्रैव, पृ. १४१
- ७) तत्रैव, पृ. १२२

Cite This Article:

प्रो. डॉ. कांबळे चं. शं. (2025). गुजरातीमधून मराठीत भाषांतरित झालेल्या दलित कथा. In Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal: Vol. XIV (Number VI, pp. 62–66).